

Il-#uttafa

numru 94

Settembru - Ottubru 2009

BirdLife
MALTA

Pankrazju

il-magazin ta' Klabb #uttaf

Hej Huttaf!

Aron Tanti

editorjal

Ghall-ewwel darba nahseb f'mijiet tas-snin, din il-harifa ma jistghux jinqabdu iktar ghasafar tal-ghana. Ghasafar tal-ghana x'jahbtu? Ghasafar tal-ghana huma ghasafar zghar li jghannu sabih. Fid-dinja hawn hafna razez u speçi, imma f'Malta l-iktar li jiġu huma sebgha:

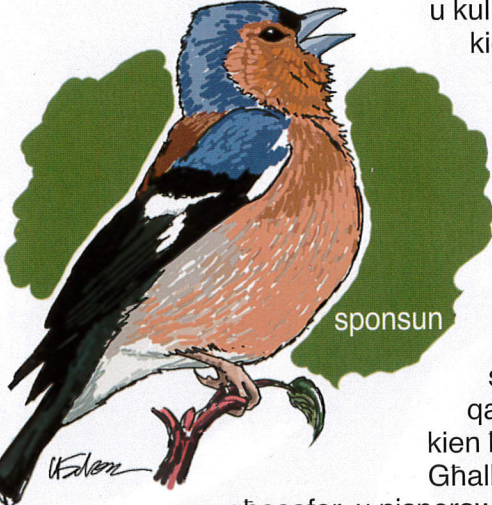
gojjin

- I-iSponsun (Chaffinch)
- il-Gardell (Goldfinch)
- il-Gojjin (Linnet)
- il-Verdun (Greenfinch)
- I-Ekru (Siskin)
- I-Apparell (Serin)
- Taż-Żebbuġ (Hawfinch).

X'ismijiet sbieh!

Peress li dawn l-ghasafar jghannu sabih, hafna nies hadu d-drawwa jaqbdhom biex iżommhom f'gagēg jew guvi halli joqogħdu j i s i m g h u h o m jghannu. F'Malta wkoll din id-drawwa ilha teżisti, u kull sena eluf u eluf ta' ghasafar tal-ghana kienu jspiçċaw fix-xbiek tan-nassaba.

sponsun

Imma issa din id-drawwa saret kontra l-liġi. L-ghasafar tal-ghana saru protetti u ma jistghux jinqabdu iktar. Aħbar tal-ġenn!

Huwa dejjem hażin li annimal jinqabad mis-selvaġġ u jinżamm magħluq, speċjalment ghasfur li għandu l-ġwienah biex itir u ghasfur li mdorri jsiefer eluf ta' kilometri kull sena. Heqq, mhux billi jkollu guva kbira, qatt ma jista' jkollu l-kobor li kellu meta kien hieles, hux!

Għalhekk il-BirdLife hija kontra l-insib tal-ghasafar, u nisperaw li kulhadd jirrispetta din il-liġi. Forsi f'tit tas-snin oħra jibda jkollna Sponsuni u Gojjini jbejtu f'Malta iktar spiss.

Min jaf, tghid jibda jinzel xi Verdun fuq il-bird tables ukoll?

Kos, qed niftakar! Jien aħjar narma l-bird table tiegħi, ghax il-Pitirrossi waslu!

verdun

Victor
Victor Falzon
l-editor

X'ghandna?

Editorjal	2
Aħbarijiet	3
Mid-Dinja	4
Il-Malvizz	5
It-Tabakk tas-Swar	5
In-Nemmiesa	6
Il-Friefet tad-Dlam	7
Attività u avvizi, eċċ	8
Il-Wetlands	9
Nilaghbu Tikka	10
Gallerija	10
Messaġġ bil-Kulur Abjad	11

Il-kumitat ta' Klabb Huttaf

Kathleen Mamo (kap) • Jason Aloisio
• Matthew Borg Cardona • Desirée Falzon
• Victor Falzon

kuntatt

indirizz
BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120
tel 21347644 / 21347645 / 21347646
imejl info@birdlifemalta.org
imejl tal-magażin
il-huttafa@birdlifemalta.org
websajt www.birdlifemalta.org

Klabb Huttaf

Klabb Huttaf huwa t-taqsim ta' BirdLife Malta għall-membri ta' taht it-18-il sena. Il-Klabb jorganizza harġiet fil-kampanja, żjarat f'riservi naturali, mixjiet, harġiet bil-lanċa, u naghmlu wkoll xogħol ambjentali. Kull xaharejn noħorġu wkoll l-magażin *Il-Huttafa* li l-membri jirċievu bil-posta. Bhalissa fil-Klabb qegħdin iktar minn 1200 membru. Shubija fi Klabb Huttaf hija €7 fis-sena.

© Publikazzjoni BirdLife Malta, Ottubru 2009
Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

Tad-Dell bejjet ukoll

Aron Tanti

F'Malta naraw tliet speçi ta' zakak: iz-Zakak Abjad, iz-Zakak tad-Dell u z-Zakak Isfar (jew l-Isfar). Ebda minhom ma jbejjet f'pajjiżna, u jiġu biss jew biex jistrieħu waqt il-passa jew biex jgħaddu x-xitwa. Imma r-rebbiegħa li għaddiet par **Zakak tad-Dell** (Grey Wagtail) bejtu f'post fl-inhawi tal-iSptar Mater Dei. Issa dan l-ghasfur is-soltu jbejjet f'postijiet hdejn xmajjar u nixxighat tal-ilma. Tghiduli mela x'bejjet jagħmel fin-nixfa ta' Malta? Ghax fil-post fejn bena l-bejta kien hemm xi kannu bl-ilma hiereġ minnha. U mid-dehra dan kien biżżejjed biex Papa u Mama Zakak hassewhom *at home!* :)

Il-bejta li bena z-Zakak tad-Dell

André Raine

sturnell fil-mira

Aron Tanti

Fl-ajruport ta' Malta jinżlu hafna sturnell, ghax fil-haxix baxx isibu hafna insetti u żrieragh. L-ghasafar f'ajruport jafu jkunu periklu, ghax jekk jinqabdu f'magna ta' ajruplan jistghu jwaqqghuh!
Mistoqsija: Kieku intom x'taġhmlu biex l-ghasafar ma jinżlux iktar fl-ajruport?
Tweġiba: Hafifa... il-haxix hallih jikber twil!
Tweġiba tajba. Fil-haxix twil l-isturnell ma jarax jiekol, u malajr jitlef l-interess. Imma smajna li l-problema ha jippruvaw isolvuha billi jdahhlu l-kaçċaturi jisparaw fuq l-isturnell. Dan hażin, ghax l-ajruport Santwarju tal-Ghasafar.

L-Għadira daħlu żewġ Great Whites!

Victor Falzon

U le, mhux Great White Sharks, imma Great White Egrets! Fit-2 Ottubru 2009 daħlu żewġ **iRsieset Bojod** fir-riserva tal-Għadira - dan t'hawn fuq wiehed minnhom. X'ghonq dak, eh! Kienu tlieta, imma lill-sehibhom sparawlu u miskin niżel ferut f'Is-Simar, fejn miet f'tit wara. Tghid min sparawlu hasbu gamiema?!

mal-faċċata

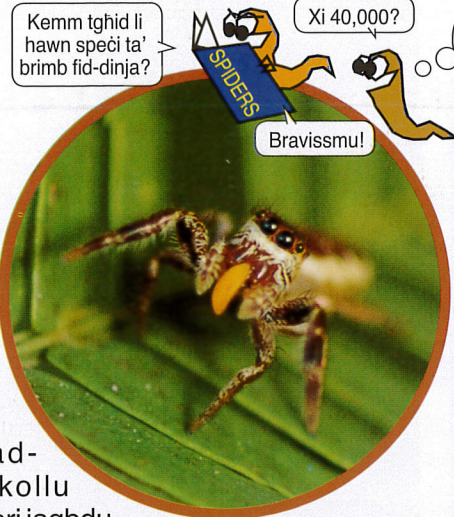
Veggie Spider

Il-brimb tad-dinja huwa kollu karnivoru, jiġifieri jaqbd u annimali oħrajn (is-soltu insetti) biex jikluhom.

Imma f'it-ġimgħat ilu, naturalisti li kienu l-Messiku qed jistudjaw tip ta' **brimba qabbieža** (*Bagheera kiplingi*) baqgħu skantati meta sabuha tiekol il-pjanti! L-ikel favorit tagħha huwa bħal rossiet sofor li jikbru f'tarf il-weraq ta' xi siġar tal-akaċja. Il-brimba fir-ritratt qed iżzomm waħda minnhom.

Stramba hafna l-biċċa. Kieku din l-istorja smanjieha f'April konna ngħidu: "Din xi April Fool!"

Kemm tghid li hawn speċi ta' brimb fid-dinja?

Xi 40,000?

Hehe! Kont qed naralu!

Bravissmu!

it-tonn wasal fix-xifer...

Fid-dinja hawn xi 50 speċi ta' tonn. Waħda minnhom - il-**Bluefin Tuna** (*Thunnus thynnus*) - tghix fil-Baħar Mediterran, imma ma tantx se ddum. Għaliex?

Għax xi pajjiżi tal-Mediterran, fosthom Malta, tant qed jaqbd u tonn żgħir li dan mhux qed jilhaq jikber u jbid. Heqq, u mingħajr bajd ma jkunx hawn tonn ġdid. Imma dawk li qed jistadu għaliha ma donnhom jimpurtahom! L-aqwa li deklin il-miljuni ta' ewro. Hafna mit-tonn jixtrih il-Ġappun, għax il-Ġappunizi jiġġennu għat-togħma ta' dil-huta.

Dan l-aħhar l-Unjoni Ewropea issuggeriet li s-sajd għat-tonn jieqaf għal f'it snin halli l-huta forsi terġa' żżid fin-numru. Imma s'it pajjiżi (Malta, Spanja, l-Italja, Ċipru, Franza u l-Greċja) webbsu rashom u ma ridux jafu. Għalhekk is-sajd ha jibqa' jsir bħas-soltu.

Imma l-esperti qed jgħidu li sa hames snin oħra s-sajd għat-tonn xorta ha jkollu jieqaf. Għaliex? Għax is-sajjieda ha johorġu għat-tonn... u mhux ha jsibu waħda!

...u iktar pjaneti.

F'dawn l-aħhar ġranet, ²astronomi Ewropej sabu 32 pjaneta ġdida jdur u madwar kwiekeb differenti. B'hekk issa t-total ta' pjaneti qiegħed xi 400! L-astronomi jahsbu li erbgha minn kull għaxar kwiekeb li jixbhu lix-xemx tagħna għandhom pjaneti madwarhom. Mid-dehra l-pjaneti mhux rari daqskemm konna nahsbuhom! Iktar ma jsibu pjaneti iktar hemm ċans li xi darba nsibu l-hajja fuq xi waħda minnhom.

Iktar pjanti...

L-Indja u l-Pakistan dejjem impikati bejniethom, is-soltu fuq xi biċċa art li jkunu jriduha t-tnejn. U jinqala' l-ġlied, l-isparar u anke l-qtil. Affarijiet tal-waħx insomma. Imma daż-żewġ pajjiżi ġirien għandhom ukoll pika li qed tagħmel ġid lin-natura: qed jimpikaw fuq min kapaċi jhawwel l-iktar siġar f'ġurnata waħda! F'Ġunju li għadda r-rekord kien ta' 447,874 siġra mhawlin fl-istat ta' Assam (fl-Indja). Xahar wara hadu tkaxkira mill-Pakistan, li hawlu 541,176 siġra fil-¹mangrovji tax-xmara Indus. Issa t-titlu reġa' mar l-Indja, li f'Awwissu għamlu taħwila enormi fl-istat ta' Bihar. Il-Guinness Book of Records għandhom qed jgħoddu, imma n-numru qiegħed viċin il-biljun siġra! Biljun jiġifieri elf miljun (=1000,000,000)

¹mangrovji - foresti mgħarrqin fl-ilma, hafna drabi jikbru fejn xmajjar kbar jifthu fil-baħar.
²astronomi - nies li jistudjaw l-kwiekeb u l-pjaneti

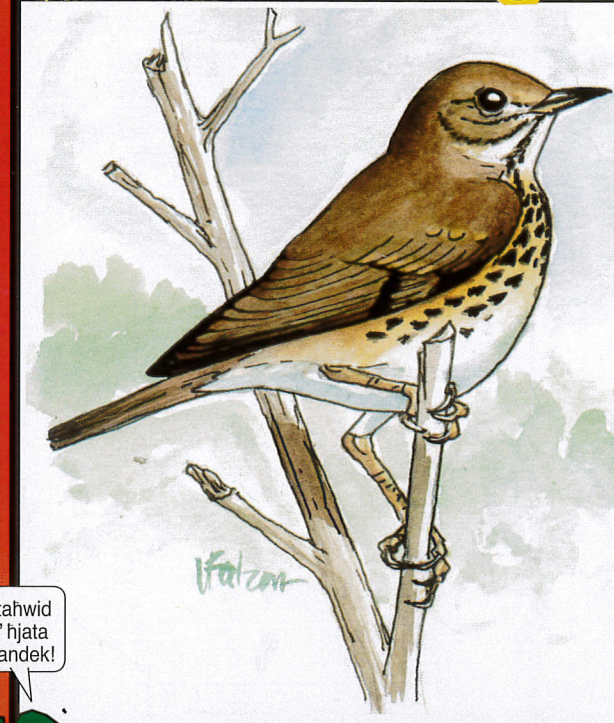
Dawn l-aħbarijiet tajbin biex tużawhom l-iskola fl-attività **JUNIOR JOURNALIST** (Dinja Wahda).

Dinja Wahda hija kampanja edukattiva ambjentali li qed titmexxa fl-iskejjel primarji minn BirdLife Malta u Bank of Valletta, il-partner tagħha fl-edukazzjoni.

X'nista' nara tghid?

Jason Aloisio jgħidilna fuq għasfur li nistgħu naraw daż-żmien tas-sena

X'tahwid ta' hjata għandek!

il-malvizz Song Thrush *Turdus philomelos*

Il-Malvizz huwa wiehed mill-għasfar li jpassu fil-harifa. F'xi snin ikun komuni, f'oħrajn iktar skars. Ipassi l-iktar matul il-lejl, meta jsemma' l-għajta karatteristika tiegħu: *tsipp..tsipp*. Għandu wkoll għanja sabiħa u varjata, għalkemm f'Malta mhux faċli tismagħha. Numru żgħir ta' Mlievez iqattgħu x-xitwa f'Malta u jibqgħu jidhru sa Marzu. Sfortunatament il-Malvizz huwa mfittef hafna mill-kaċċaturi, u kull sena jinqatel f'numri kbar.

Il-Malvizz huwa għasfur tal-imsaġar, u tista' tiltaqa' miegħu wkoll fil-widien u f'xi ġonna kbar bis-siġar. Huwa pjuttost imgerrex u jippreferi joqgħod waħdu. Il-mara u r-raġel huma l-istess kulur, kannella minn fuq, bajdani minn taht, u b'hafna tikek suwed fuq sidru. Jiekol dud, insetti u hafna bebbux. Il-qoxra tal-bebbux jkissirha billi jpoġġi l-bebbux fuq ġebli u jibda jtiha b'munqaru sakemm titfarrak.

M'għandek x'tagħmel, xbin?

Skrepbuk tal-Fiuri

kitba ta' Jeffrey Sciberras

tabakk tas-swar

bl-Ingliż Shrub Tobacco
isem xjentifiku *Nicotiana glauca*

- Siġra żgħira, tilhaq għoli ta' 4m. Tikber malajr u tghix l-iktar sa s'it snin.
- Weraq aħdar fil-blu u kapaċi jkunu kbar sa 30cm, speċjalment meta tkun għadha xitla ġdida. Il-kulur taz-zokk ivarja skond l-età: għall-ewwel aħdar ċar, imbagħad daqsxejn fil-blu, wara jsir vjola f'it skur, u fl-aħhar kannella.
- Minn April sa Ottubru tagħmel fjuri sofor qishom qniepen irqaq. Thobb tintelaq naqra fi żmien il-fjuri.
- Tikber l-iżjed f'postijiet imharbta, bħal għelieqi, djar u barrieri mitluqin, u fuq is-swar. Probabbli kienet titkabbar għat-tipjip jew bhala ornament, imma mid-dehra m'għadhiex tintuża.
- Siġra ¹aljena mill-Amerika t'Isfel li nfirxet fil-Mediterran. Frekwenti f'Malta, u skarsa hafna f'Għawdex u f'Kemmina. Probabbli tkompli tizdied fil-ġejjieni.

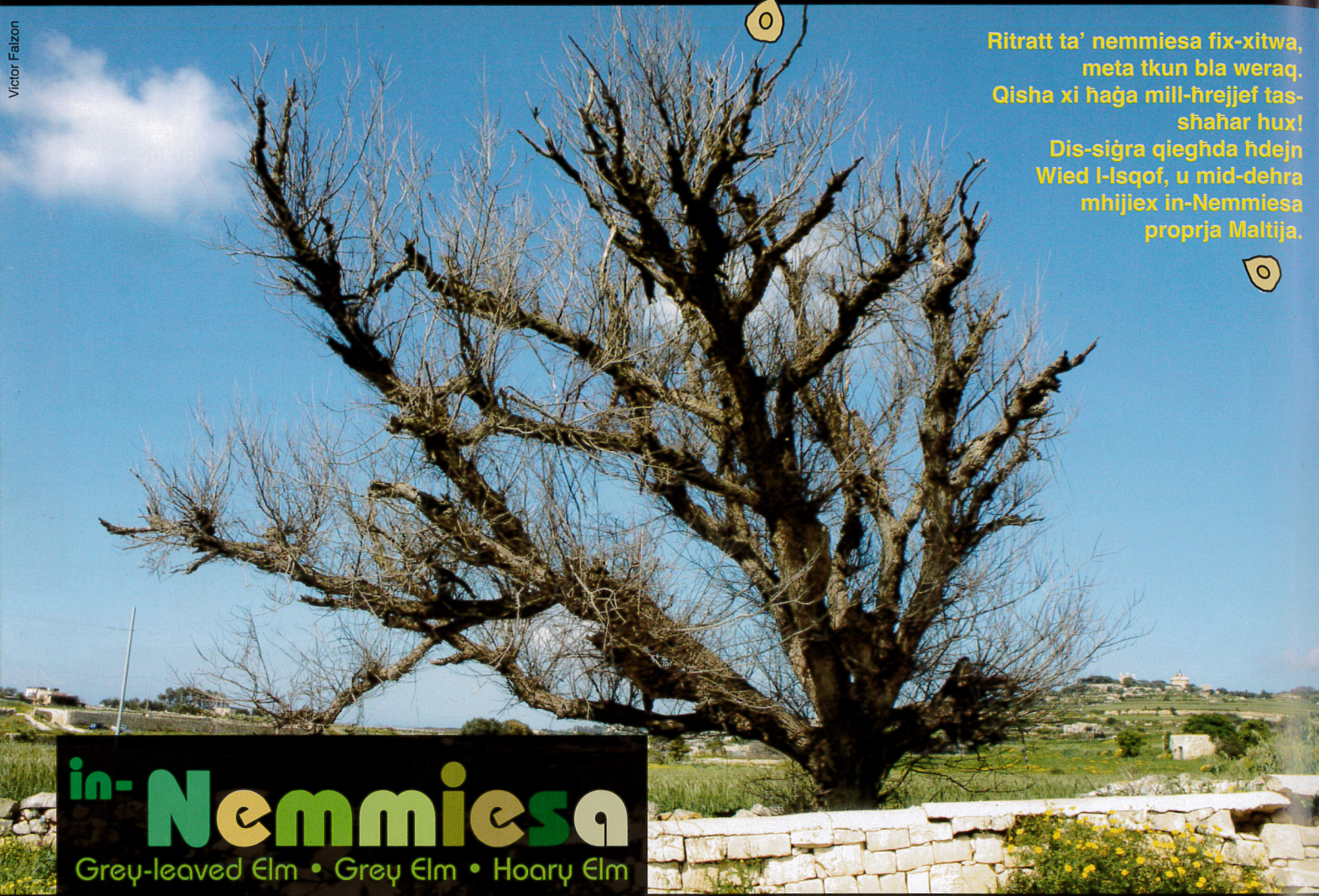

¹aljena - imdahhla minn pajjiż ieħor

L-istampa mehuda mill-Kieo Għasfar Madwar, li qiegħed għall-bejgħ (€5) mill-BirdLife.

Aon Tanti

Victor Falzon

Ritratt ta' nemmiesa fix-xitwa, meta tkun bla weraq. Qisha xi haġa mill-hrejjef tas-sħaħar hux! Dis-siġra qieghda hdejn Wied l-Isqof, u mid-dehra mhijiex in-Nemmiesa proprja Maltija.

in-Nemmiesa
 Grey-leaved Elm • Grey Elm • Hoary Elm
Ulmus canescens

Wahda mill-aktar siġar rari fil-Gzejjer Maltin hija n-Nemmiesa, li jghidulha wkoll l-Ulma ta' Malta. Tikber f'widien li jkollhom l-ilma kwazi s-sena kollha, u din hija wahda mir-raġunijiet għaliex hija rari: għax widien bl-ilma s-sena kollha f'it għandna!

Periklu iehor għal dis-siġra huwa t-tahlit ma' siġar oħrajn. Minbarra n-Nemmiesa tagħna, f'Malta hawn xi tliet speċi oħrajn ta' nemmies, li aktarx thawlu mill-bniedem. Il-problema hi li meta dawn iwarrdu, il-fjuri jistgħu jiddakkru man-Nemmiesa tagħna, u s-siġar żgħar ġodda ma jibqgħux razza pura.

U mhix l-ewwel darba li xi bidwi jqabbaad in-nar qrib xi Nemmies, kultant apposta biex jeqridhom.

Għad fadal xi tliet irqajja' ta' Nemmiesa: f'Wied ir-Rum (Mtahleb), fi Ġnien il-Kbir (hdejn il-Buskett) u f'Għajn il-Kbira (hdejn il-Girgenti).

In-Nemmiesa tagħna tingħaraf minn speċi oħrajn ta' nemmies għax il-frieghi huma torja u żgħar, u l-weraq għandu kisja pil li jagħtiha dehra f'it griża. Il-weraq għandu t-truf isserrat. Interessanti li l-parti t'isfel tal-werqa tan-Nemmiesa qatt ma tkun simetrika.

Is-siġra toħroġ il-fjuri qabel twerraq fir-rebbiegħa. Iz-żerriegħa (tissejjah samara) hija ċatta, tonda u tkun imdawra b'qisu ġewnaħ tal-karta. Il-qoxra tas-siġra hija maqsuma u mixquqa.

In-Nemmiesa għandha habta madwarha tlella' hafna 'bghula li maż-żmien isiru siġar ġodda. Dan

jghin hafna fit-tneissil ta' dis-siġra, għax dal-baġħal tista' tiehdu, thawlu post iehor u jikber f'siġra ġdida.

Minbarra f'pajjiżna, in-Nemmiesa tinstab ukoll fi Sqallija, Kreta u Ċipru, u mkien mhi komuni. Għalhekk huwa iktar importanti li nibzġhu għaliha. In-Nemmiesa mharsa bil-liġi, imma dan mhux biżżejjed biex is-siġra tinfirex f'pajjiżna. Hemm bżonn li jsir proġett biex jitnisslu aktar minnha f'postijiet differenti ta' Malta u Ghawdex halli dis-siġra ma tispicċax.

il-masġâr Charles F. Grech

'baġħal/bghula - le, mhux dak l-animall li qisu žiemel, imma tip ta' frieghi li siġra tlella' madwarha mill-għeruq u li jistgħu jikbru f'siġar oħra bħalha.

il-weraq tan-Nemmiesa ma jkunx simetriku

Charles F. Grech

klorissa

Dil-bahrija meta tagħlaq ġwinhajha tiġi qisha werqa niexfa!

baħrija tal-ballut

Il-Friefet tad-Dlam

kitba u ritratti Victor Falzon

Bħalma hemm il-friefet ta' bi nħar, hemm ukoll il-baħrijiet, li nistgħu nsejħulhom il-friefet ta' bil-lejl. Hafna nies jibzġhu mill-baħrijiet għax jaħsbu li jġibulek xorti hażina, imma ahna n-naturalisti ta' Klabb Huttaf nafu li dawn kollha hmerijiet li jivvintaw in-nies! Il-baħrijiet huma insetti interessanti li għandhom sensi jiskantawk. Per eżempju dawn jużaw l-antenni biex ixommu lil xulxin anke minn kilometru bogħod! Hafna jaħsbu li l-baħrijiet huma kollha kannella, griżi u bla gost ta' xejn. Imma din hmerija oħra, għax kif taraw mir-ritratti, hemm baħrijiet b'kuluri u disinji sbieħ ukoll. F'Malta għandna hafna iktar baħrijiet minn friefet. Friefet għandna xi

24 speċi, imma baħrijiet għandna iktar minn 500 speċi! Il-ħarifa žmien tajjeb biex tara l-baħrijiet, speċjalment filgħaxija madwar xi lampa tat-triq.

Bl-Ingliż jghidulu Tiger Moth. Naħseb għax għandu dawħ l-istrixxi

żarżur

hekatera

Jekk trid ktieb tajjeb fuq il-baħrijiet u l-friefet ta' Malta, m'hawnx aħjar minn Il-Lepidoptera ta' Paul Sammut

sfiġida tad-dwieli

baħrija tar-rummien

Din x'inh, Pa? Dik żerriegħa tan-Nemmiesa, ruhi.

Sejrin sa Wied l-Isqof!

Tithajru?

Wied l-Isqof huwa wied sabih mhux boghod mill-Buskett. F'Wied l-Isqof bhal daż-żmien ikun hemm nixxiegha ilma, u ghalhekk ikun interessanti ghan-natura. Hawnehk jghixu ż-żringijiet, u jikbru pjanti li jhobbu dat-tip ta' ambjent. fosthom speċi rari bhas-Safsafa Kbira u Denb iż-Ziemel: dawn f'it isibhom jikbru f'inhawi oħrajn f'Malta. Ahna tal-Klabb sejrin passigġata s'hemm, u nistidnukom tiġu maghna!

denb iż-ziemel

Victor Falzon

data il-Hadd **29 Novembru 2009**
 niltaqqu quddiem is-**Seminarju** (Rabat)
 hin **8.30am**
 hin lura xi **nofsinhar**
 ġibu ikel, xorb, tromba (jekk għandkom),
 nowtbuk.
 merħba *membri tal-Klabb u l-familji tagħhom

*ftal taht it-8 snin irid jiġi magħhom xi hadd kbir

www.birdinginmalta.com

Jekk thobbu l-ghasafar, żuru l-websajt ġdida **Birding in Malta**, websajt ippakkjata tagħrif u ritratti fuq ghasafar ta' Malta, postijiet tajbin fejn tista' tmur berdwoċing, eċċ. Dil-websajt holquha Nicholas Galea u Steve Zammit Lupi, żewġ żgħażgħ berdwoċers akkaniti u membri ta' Klabb Huttaf.

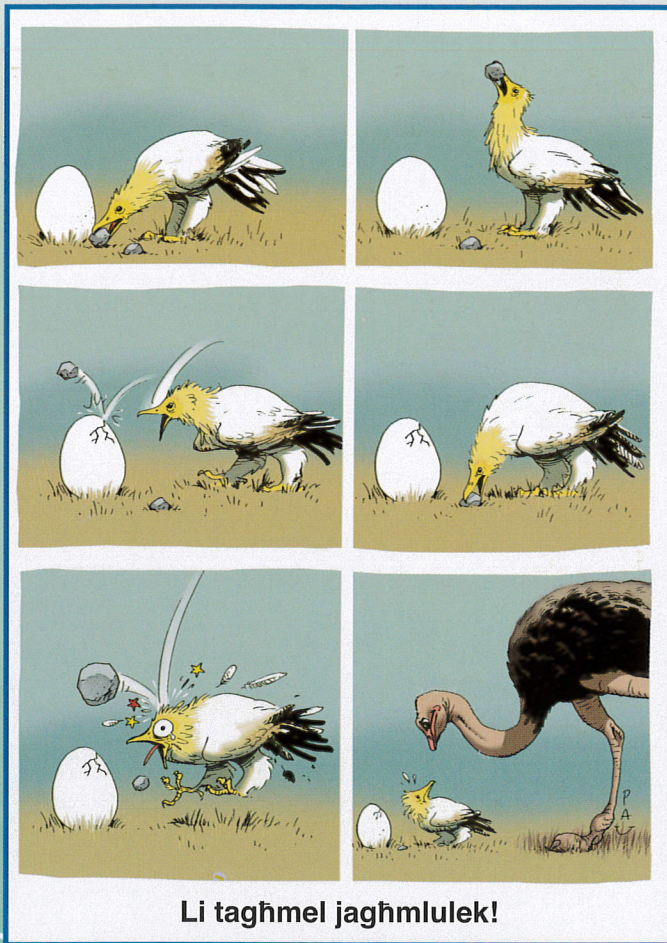
www.merlinlibrary.com
mail@merlinlibrary.com

merlinlibrary
 the name in publishing and bookselling since 1964

An unbelievable range of books to suit all tastes at the best prices

merlinlibrary
 Mountbatten Str. Blata l-Bajda HMR 1575

T: 21 234438
 21 221205
 F: 21 221135

Li tagħmel jagħmlulek!

Nixtiequ nġiddu grazzi lil Pau, kartunist minn Majorca, li tana permess nużaw l-arti tiegħu f'Il-Huttafa.

Jien kollha qed infaddalhom

Tinsewx dak il-poster!

Kull darba li ġgeddu l-mizata fi Klabb Huttaf, nibagħtulkom poster bil-kulur tal-ghasafar. Bhalissa qed nagħmlu poster ġdid bl-ghasafar tal-ghana. Jekk tixtiequ tirċievu dan ukoll, qis li ma tinsewx iġgeddu! Fi Klabb Huttaf tgawdu u titghallmu. Nixtiqum hafna wkoll li thajru lil sħabkom biex huma wkoll jidhlu membri!

ambjenti differenti

il-wetlands

Elisabeth Conrad

S'issa f'dis-sensjela harisna dejjem lejn ambjenti fuq l-art. Did-darba se niċċaqalqu mill-art għall-ilma: se nħarsu lejn l-ambjent tal-wetlands.

X'inhuma?

Wetlands huma postijiet fejn tinħass hafna l-preżenza tal-ilma, sew jekk mielah, 'salmastru jew helu. Il-wetlands insibuhom fejn l-art tiltaqa' ma' postijiet mġarrqin bl-ilma, bħall-baħar. Hemm wetlands li jkollhom l-ilma s-sena kollha, u oħrajn li jkollhom l-ilma għal parti mis-sena. Hemm wetlands żgħar u oħrajn enormi. Wiehed mill-ikbar wetlands fid-dinja huwa l-Pantanal, fil-Brażil.

Wetlands għalhekk jistgħu jkunu differenti hafna. Bl-Ingliż isemmu *marshes, estuaries, bogs, swamps, mangroves, fens*, eċċ. Kollha differenti f'xi haġa jew oħra, imma kollha għandhom x'jaqsmu mal-ilma.

X'jghix fihom?

Il-wetlands jinstabu mad-dinja kollha, u kull fejn jinstabu huma importanti għan-natura u anke għal-bniedem. Huma l-ambjent ta' hafna speċi ta' pjanti u animali. Fost il-pjanti nsibu qasab, simar u tipi ta' haxix

(grasses). Hafna minn dawn il-pjanti jkollhom l-gheruq fl-ilma.

Fost l-animali nsibu mammiferi, ghasafar, rettili, hut, amfibji u ²invertebrati bħal gambli, bebbux, hniex u insetti. Xi studjużi jikkalkulaw li fil-wetlands jghixu 12% tal-ispeċi kollha tad-dinja, u 40% tal-ispeċi ta' animali. B'mod partikolari l-wetlands jġdbu lejhom hafna ghasafar, speċjalment dawk li jkunu qed ipassu.

Jiswew għalina?

Barra l-valur naturali ta' dawn il-postijiet, miljuni ta' nies jiddependu mill-wetlands biex jghixu. Dan l-ambjent jipprovi diversi animali u pjanti li jittieklu. Fil-wetlands jtkabbar ukoll ir-ross, l-ikel bażiku ta' hafna miljuni ta' nies. Mill-wetlands jiehdu wkoll materjali għall-bini, mediċini u hafna prodotti oħra.

Hafna wetlands iservu tal-filter naturali għax inadffu l-ilma minn kimiċi u tniġġis. Bla wetlands, dit-tisfija jkollna nagħmluha b'mod artifiċjali.

Il-wetlands huma importanti wkoll f'każ ta' għargħar, għax iservu ta' lqugh naturali għall-impatt ta' hafna xita. Mingħajrom, il-hsara tkun hafna ikbar.

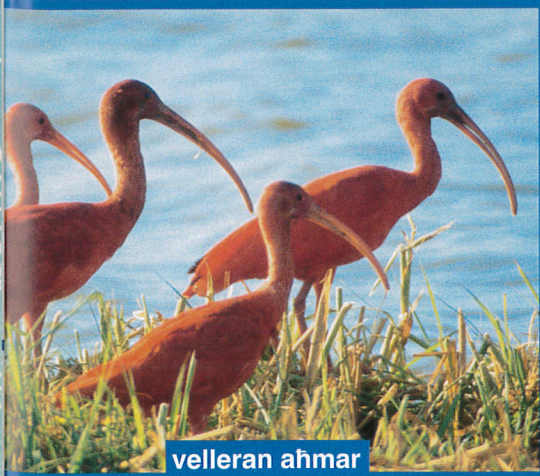
X'qed jiġri?

Minkejja li l-wetlands huma daqshekk importanti, il-bniedem spiss iqishom hela ta' spazju. Hafna wetlands niixxu u nqerdu. F'każijiet oħra, inbnaw ³digi fuq xmajjar li qerdu l-provista naturali ta' ilma. Issa hemm ukoll it-theddida tat-tibdil fil-klima li żgur ha jkollha impatt fuq dan l-ambjent.

Għandna Malta?

Biex taprezzaw f'it x'għandu x'joffri dan l-ambjent, aqbu qabza sar-riservi tal-Għadira u s-Simar, żewġ wetlands importanti fil-Gżejjer Maltni, peress li diversi wetlands oħra f'pajjiżna jew inqerdu jew qegħdin fi stat hażin. L-Għadira u s-Simar huma protetti u ndukrati sew, għalhekk fihom in-natura ma ssirilhiex hsara. Hemmhekk tistgħu intom stess taraw kemm tassew hu varjat dan l-ambjent, u kemm iservi ta' refugju importanti għall-ghasafar li qed ipassu minn fuq Malta.

¹salmastru. ilma helu mħallat mal-ilma baħar
²invertebrati. animali bla sinsla tad-dahar
³diga. bħal haġt li jaqsm xmara biex jingabar l-ilma warajh, bl-Ingliż *dam*.

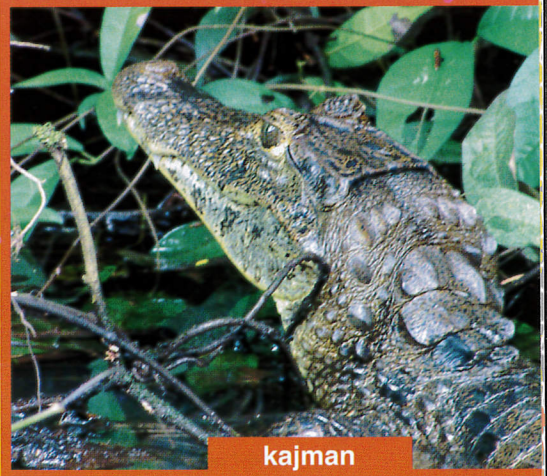

velleran ahmar

Raymond Galea

mangrovja

kajman

Alison Buttigieg

nilaghbu tikka

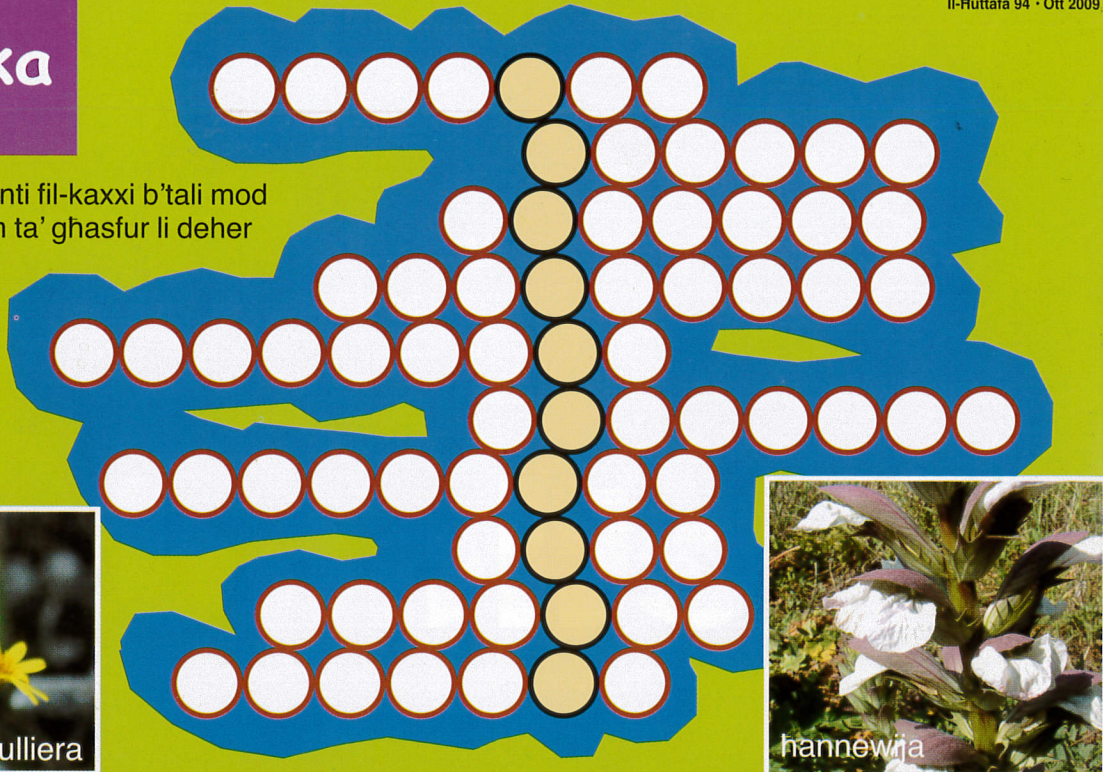
ma' Janet u Amy Gerardi

Poġġi l-ismijiet ta' dawn l-10 pjanti fil-kaxxi b'tali mod li fir-ringiela wieqfa jiffirma isem ta' ghasfur li deher fl-ahhar harġa ta' *Il-Huttafa*.

tulliera	xorbett
deru	kappara
hannewija	kamumilla
żebbuġija	ghansar
plejju	saghtar

tulliera

hannewija

Il-Huttafa 94 • Ott 2009 • p10

gallerija

Ibaghtulna t-tpingijiet tagħkom u r-ritratti li tiegħu. Basta jkunu tan-natura.

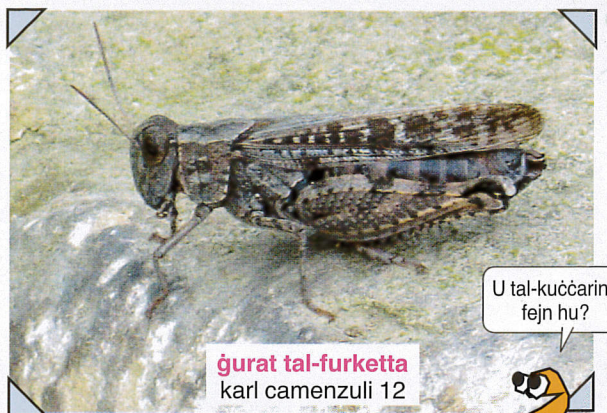

čistu roża
chaanah muscat
13

merill
neville
cauchi
10

baghdan
ahmar
ayrton hayman
10

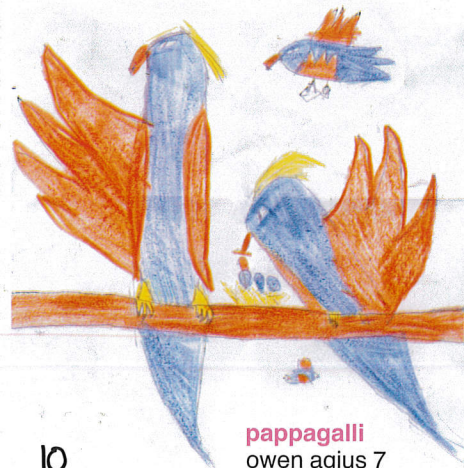

gurat tal-furketta
karl camenzuli 12

U tal-kuċċarina fejn hu?

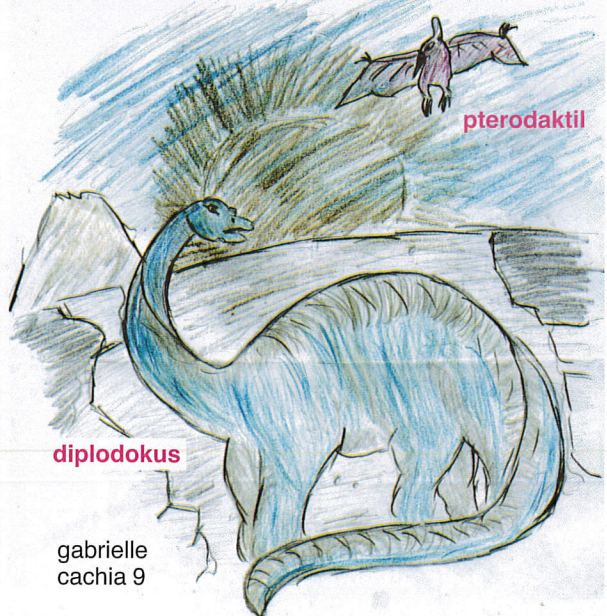
bufula passajra
gabriel camilleri 8

pappagalli
owen agius 7

pitrross
miguel borg 9

diplodokus

gabriele
cachia 9

pterodaktill

Messaġġ bil-Kulur

desirée falzon

In-natura mimlija kuluri. Imma dal-kuluri tgħid qegħdin biss biex jidher sbieħ l-animalli u l-pjanti? Xejn minn dan! Jekk nosservaw in-natura mill-qrib, naraw li l-kuluri għandhom xogħol speċjali. Did-darba ha naqbdum mal-kulur.

Abjad

Victor Falzon

Forsi tistaqsu: Mela l-abjad kulur? Hekk hu! Fix-xjenza nitgħallmu li l-abjad huwa taħlita tal-kuluri kollha tal-qawsalla. Għal hafna animalli l-abjad huwa kwistjoni ta' hajja u mewt!

il-bebbux

Dawn l-animalli għandhom bżonn li l-gilda tagħhom tibqa' niedja inkella jmutu. Minhabba f'hekk, is-shana u n-nixfa jaharbuhom, u fis-sajf il-bebbux jagħlaq il-qoxra b'tapp u jinheba f'xi haġt tas-sejjeħ jew jitle' fuq xi zokk 'il bogħod mill-art tikwi. Imma għandu difiża oħra kontra x-xemx: il-bjuda tal-qoxra. Hafna bebbux għandu qoxra bajda biex ma jishonx iż-żejjed għax l-abjad jirrifletti s-shana.

il-fenek

Il-Fenek Selvaġġ kwazi dejjem kannella fil-griz ikun, u dan biex ma tantx ikun jidher waqt li jkun qed jiekol. Imma jekk tharsu sew lejn ir-ritratt taraw li denbu minn taħt ikun abjad. Għaliex? Il-fenek juża l-abjad biex meta jara l-periklu u jitleq jigr, denbu jibda qisu jteptep abjad. Dan huwa sinjal lil shabu li hemm xi predator vicin. B'hekk kollha jitleq u jsalvaw. Dat-trikk tużah ukoll il-White-tailed Deer, ċerva li tgħix l-Amerka.

Victor Falzon

Aron Tanti

l-għasafar tax-xtut

Hafna għasafar tax-xtut għandhom żaqgħom bajda. Dawn l-għasafar jirgħu u jgħixu fil-miftuh. Għalhekk faċli jara xi predator (per eżempju ajkla jew seker) li jkunu jtiru jfit-txu l-priża. Imma peress li żaqqu bajda, għasfur tax-xtut ma jaqtax kuntrast qawwi mal-ilma jew l-art. Jekk ma jicċaqlaqx, jaf jiskappa attakk mill-ajru għax il-predatur ma jara.

l-ors abjad

Immagina ors ta' tliet metri qiegħed quddiemek u m'intix tinduna bih. Jista' jkun? Iva, għax l-Ors Abjad juża l-kamufflaxx. Meta jkun qed jikkaċċja, jtkaxkar bil-mod lejn xi foka u peress li l-abjad tiegħu ikaŋgi mas-silġ, il-foka ma tarax. L-istess kamufflaxx jużaw ukoll il-Volpi tas-Silġ, il-Kokka Bajda u l-²Erminja. Animalli oħra, bħas-Snowshoe Hare u l-³Perniċa Bajda, jużaw pil jew rix abjad biex jinħbew mill-predaturi.

¹predatur. animal li jaqbad animalli oħra biex jkolhom
²erminja. tip ta' ballottra, bi-Ingliż Ermine jew Stoat
³perniċa bajda. għasfur bħal summienna kbira li jgħix fil-muntanji u t-lundra, bi-Ingliż Ptarmigan.

BOV Young Savers Account

aħna ngħinuk **tfaddal**

Faddal il-flus li taqla' permezz tal-**BOV Young Savers Account** u gawdi minn:

- **Karus b'xejn meta tkun faddalt €100 fil-kont**
- **Rati vantaġġjużi ta' imġax fuq il-flus li ġgemma'.**

 www.bov.com customercare@bov.com 2131 2020

Mahruġ mill-Bank of Valletta p.l.c., 58 Triq Żakkarja, Valletta VLT 1130 - Malta

BOV

Bank of Valletta

Impenn lejn is-Suċċess tiegħek